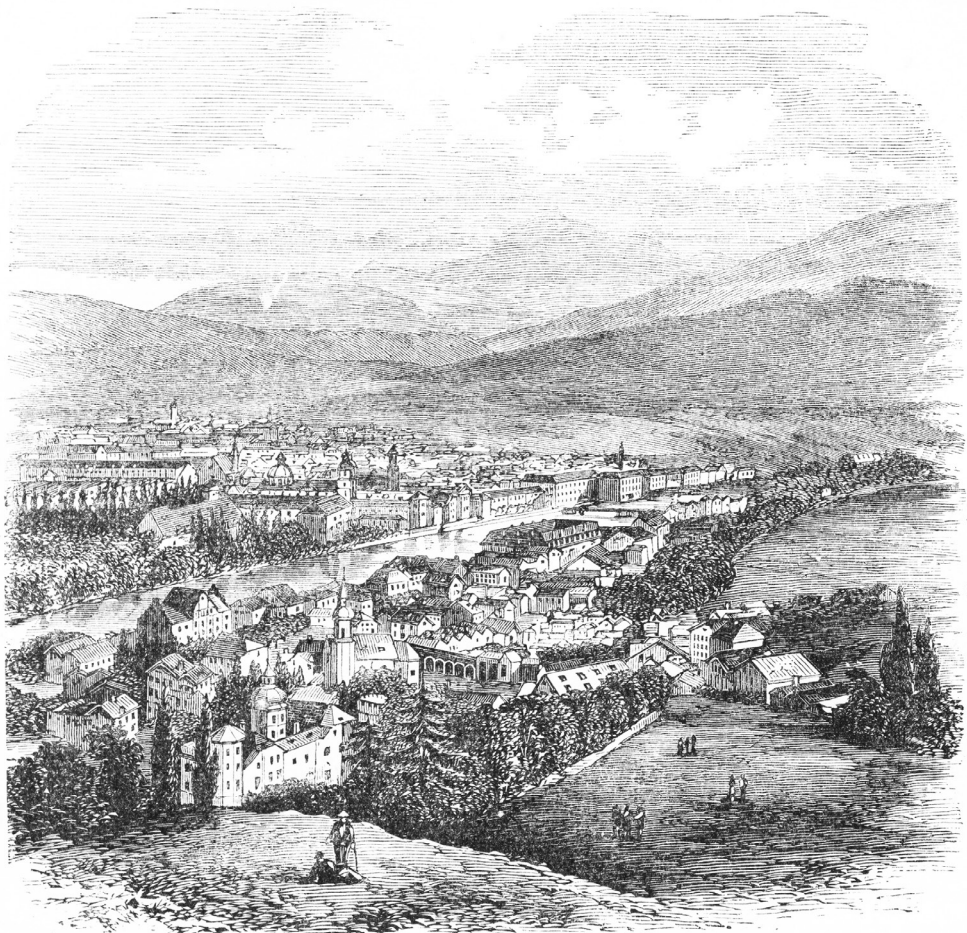

Miasto—region—tożsamość geografii

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Miasto—region—tożsamość geografii

WYBÓR PRAC ANDRZEJA SULIBORSKIEGO

pod redakcją Marcina Wójcika

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2016

Marcin Wójcik – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych
Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

REDAKCJA NAUKOWA

Marcin Wójcik

REDAKTOR INICJUJĄCY

Damian Rusek

SKŁAD I ŁAMANIE

Anna Traczyk, Karolina Dmochowska-Dudek

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce:

<http://www.oldbookillustrations.com/wpcontent/uploads/2015/04/innsbruck>

Publikacja sfinansowana ze środków Wydziału Nauk Geograficznych

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwu UŁ

© Copyright by Author, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.07449.16.0.K

Ark. druk. 14,5

ISBN 978-83-8088-159-4

e-ISBN 978-83-8088-160-0

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

SŁOWO WSTĘPNE	7
I. DROGA NAUKOWA	9
II. WYKAZ PUBLIKACJI.....	23
III. ŚRODOWISKO MIESZKANIOWE I FUNKCJE MIASTA JAKO PRZEDMIOT BADAŃ GEOGRAFII OSADNICTWA.....	43
Środowisko mieszkaniowe miasta jako przedmiot badań geografii osadnictwa	45
Niektóre problemy badań funkcji miast w świetle podstawowych założeń koncepcji systemowej	59
Genetyczno-systemowe ujęcie funkcji i struktury funkcjonalnej miasta	69
Koncepcja funkcji miejsca	77
IV. REGION JAKO PRZEDMIOT BADAŃ GEOGRAFII	97
Region and regionalism – a political-geographical approach	99
Region w nauczaniu geografii.....	127
Geografia regionalna i jej znaczenie dla istoty geografii.....	149
Metodyczne podstawy administracyjno-terytorialnej reorganizacji państwa w warunkach demokratycznych.....	161
V. TOŻSAMOŚĆ GEOGRAFII.....	171
W poszukiwaniu geograficznej tożsamości Geografii osadnictwa i ludności	173
Człowiek w geograficznych teoriach funkcjonalno- strukturalnych	181
Jedność geografii a problem kształcenia akademickiego.....	197
O znaczeniu syntezy naukowej w geografii	221

H. Jung

SŁOWO WSTĘPNE

Z wielką przyjemnością przekazujemy do rąk czytelników tom, który zawiera zbiór publikacji Prof. dr. hab. Andrzeja Suliborskiego, naukowca, dydaktyka i organizatora, związanego przez wszystkie lata pracy zawodowej z Uniwersytetem Łódzkim. Pretekstem do wydania monografii poświęconej drodze naukowej Profesora jest Jubileusz 70. lat życia oraz blisko półwiecze pracy poświęconej dla Geografii i ośrodka naukowego, w której dyscyplina ta znalazła również instytucjonalne umocowanie.

Wydanie tej pracy, dobór materiałów, ponowne rozpoznanie treści artykułów, próba wczucia się w charakter intelektualnej podróży, dla której są one pewnymi punktami orientacyjnymi, stanowią wielokontekstową refleksję nad czasem. Namysł ten związany jest przede wszystkim z ewolucją problematyki badawczej Geografii, zwłaszcza Geografii osadnictwa, oraz z ewolucją myśli w zmieniającym się otoczeniu społeczno-gospodarczym.

Artykuły zebrane w tym tomie stanowią mały, choć mamy nadzieję, że reprezentatywny, fragment szerokich zainteresowań naukowych Profesora Andrzeja Suliborskiego. Wybór dotyczył przede wszystkim prac o charakterze teoretyczno-metodologicznym, które pokazują z jednej strony drogę naukową, z drugiej wskazują na zainteresowanie Jubilata szerszym spojrzeniem na przedmiot i cele Geografii. Zainteresowanych pracami empirycznymi oraz innymi artykułami odsyłamy do zawartego w niniejszym tomie spisu publikacji oraz wyjaśnienia kontekstu ich powstania zamieszczonego w opisie sylwetki naukowej Profesora.

Zawartość niniejszej monografii podzielono na trzy części, które odzwierciedlają główne pola zainteresowań naukowych Profesora Andrzeja Suliborskiego, tj. problematyka Geografii miasta (osadnictwa), regionu jako przedmiotu badań Geografii oraz ideowych korzeni i tożsamości Geografii jako dyscypliny naukowej i edukacyjnej.

Istotą wszystkich części zbioru prac jest podkreślenie myśli przewodniej odnoszącej się do refleksji nad ideą Geografii jako dziedziny

wiedzy i sposobów w jaki przedstawia oraz interpretuje rzeczywistość. Refleksja ta wynika z przekonania Profesora, że Geografia jest społecznie potrzebna i stanowi interesujący punkt widzenia miejsca człowieka w środowisku życia, a jej podstawy teoretyczno-metodologiczne pozwalają tworzyć pewne nadbudowy interpretacyjne oraz komunikować się z pokrewnymi dziedzinami wiedzy. Szczególne zainteresowanie Jubilata kierowane było w stronę koncepcji strukturalno-funkcjonalnej i właśnie ona w największym zakresie określiła przemyslenia dotyczące istoty miasta, regionu i samej dziedziny badań – Geografii.

Mamy nadzieję, że zbiór prac będzie inspirujący dla osób podejmujących badania naukowe z tego zakresu, oraz w pracy dydaktycznej. Pragniemy aby zawarta tu treść wzmocniła geograficzną tożsamość oraz pobudzała do twórczego działania, zwłaszcza młodych Geografów.

W tych uroczystych dniach, kiedy świętujemy 70-lecie i prawie półwiecze życia zawodowego Profesora Andrzeja Suliborskiego, życzymy Jubilatowi z całego serca wielu lat zdrowia, pomysłności, nie słabnącej aktywności zawodowej i wielu pozytywnych doświadczeń. Składamy w tym miejscu – my – uczniowie, współpracownicy z Zespołu naukowo-dydaktycznego Katedry Geografii Regionalnej i Społecznej UŁ wielkie podziękowania za trud włożony w naszą geograficzną, i nie tylko, edukację, czas poświęcony na wspólne rozmyślenia o sprawach życiowych i zawodowych, wspieranie naszej akademickiej wolności i coś czego nie da się wyrazić słowami, a tworzy poczucie, że jest nam dane być „razem”.

*Pracowni Katedry Geografii Regionalnej i Społecznej
Uniwersytetu Łódzkiego*

Kwiecień, 2016 r.

I. DROGA NAUKOWA

Andrzej Józef Suliborski, syn Stanisława i Bożenny Gawskiej, urodził się 13 grudnia 1945 roku w Łodzi w rodzinie inteligenckiej. Ojciec Stanisław ukończył przed wojną studia lekarskie na Akademii Medycznej w Warszawie. W okresie okupacji był więźniem niemieckiego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. Matka Bożenna ukończyła przed wojną Centralny Instytut Wychowania Fizycznego im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie (dzisiejszy AWF). Była reprezentantką klubów sportowych Polonii Warszawa i Warszawianki w lekkiej atletyce oraz piłce ręcznej.

Andrzej Suliborski uczęszczał do Szkoły Podstawowej nr 55 i Liceum Ogólnokształcącego nr XIII im. Marii Piotrowiczowej w Łodzi, w którym uzyskał w roku 1963 maturę. Bezpośrednio po maturze został przyjęty na studia geograficzne na Wydział Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego. Swoje zainteresowania naukowe rozwinął na trzecim roku studiów uczestnicząc w pracach badawczych Koła Naukowego Geografów UŁ, którego został wiceprzewodniczącym a później przewodniczącym. Prowadzone w ramach Koła Naukowego badania oraz uczestnictwo w zjazdach naukowych i seminariach terenowych organizowanych przez Komitety Koordynacyjne Kół Naukowych Geografów w Poznaniu i Gdańsku ugruntowały jego przekonanie o tym, że po skończeniu studiów chce zajmować się badaniami naukowymi i pracą dydaktyczną.

W roku 1968 obronił pracę magisterską pt. „Julianów – studium geograficzne osiedla mieszkaniowego w Łodzi”, której promotorem był prof. dr Ludwik Straszewicz oraz zdał egzamin magisterski. W tym też roku rozpoczął pracę naukowo-dydaktyczną na etacie asystenta w Zakładzie Geografii Ekonomicznej UŁ kierowanym przez swojego promotora. Po trzech latach pracy (w roku 1971) i opublikowaniu pierwszych artykułów został awansowany na etat starszego asystenta w Katedrze Geografii Ekonomicznej UŁ.

W roku 1973 był organizatorem i uczestnikiem wyprawy naukowej pod kierownictwem ówczesnego dr. Stanisława Liszewskiego do Afryki

północnej („Afryka 1973”), w której brali udział pracownicy Instytutów Geografii i studenci geografii UŁ. Wyjazd ten był ważny z punktu widzenia naukowego i poznawczego (przejazd przez kraje Europy zachodniej, pobyt badawczy w Hiszpanii i Maroku), ale także dlatego, że miał wpływ na kształtowanie się osobowości A. Suliborskiego, jego postawy społecznej i stosunku do ludzi z nim związanych. W tym samym roku urodził mu się syn Filip.

W roku 1974 A. Suliborski rozpoczął badania związane z tematem pracy doktorskiej: „Zmiany funkcji miast województwa łódzkiego w latach 1960–1970”. Jej promotorem był prof. dr Ludwik Straszewicz, a recenzentami, nieżyjący już dzisiaj, doc. dr hab. Stefan Witkowski z Politechniki Świętokrzyskiej i doc. dr Zdzisław Batorowicz z Uniwersytetu Łódzkiego.

Po obronie pracy doktorskiej w roku 1976 został awansowany na etat adiunkta w Zakładzie Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni, w którym pracował do roku 1981. Po utworzeniu Instytutu Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni początkowo pracował w Zakładzie Geografii Miast i Turyzmu, a od roku 1982 w Zakładzie (później Katedrze) Geografii Politycznej i Ekonomicznej Regionalnej. Już jako adiunkt odbył (1976) dwumiesięczny staż zawodowy w Biurze Planowania Regionalnego Makroregionu Środkowo-Zachodniego w Poznaniu, gdzie zajmował się praktycznymi problemami planowania sieci osadniczej i inwestycji przemysłowych. Będąc na stanowisku adiunkta odbył także 10-dniowy staż w Uniwersytecie Aix-Marseille oraz kilkakrotne wyjazdy studialne do Uniwersytetu Tbilisi w Gruzji i Uniwersytetów w Preszowie i Bańskiej Bystrzycy na Słowacji. Na Uniwersytetach tych prowadził również wykłady z geografii społeczno-ekonomicznej Polski i geografii osadnictwa, a także odbył liczne studia terenowe. Zarówno staż zawodowy i wcześniejsze (już w czasach studenckich) wyjazdy i wyprawy do różnych krajów wpłynęły na zainteresowania naukowe A. Suliborskiego geografiami regionalną, studiami regionalnymi i planowaniem przestrzennym. W roku 1981 był kierownikiem naukowym wyprawy do Afryki Środkowej, w której uczestniczyli pracownicy i studenci geografii oraz biologii UŁ. Niestety wyprawa ta zakończyła się niepowodzeniem i z powodów losowych została przerwana już we Włoszech.

W roku 1994 A. Suliborski będąc przeciwnikiem przymusu robienia habilitacji na własną prośbę przeszedł na etat starszego wykładowcy w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych, na którym pracował do roku 2001. W tym czasie mimo zwiększonych obowiązków dydaktycznych (pensum minimalne wynosiło 300 a później 360 godz. rocznie) prowadził nadal intensywne badania, uczestniczył w życiu naukowym, publikował artykuły, a także dokształcał się zawodowo. W roku akademickim 1996/1997 ukończył dwusemestralne

studium Kształtowania i Ochrony Środowiska na UŁ a w roku 1997 w ramach programu Tempus zdobył również certyfikat z zakresu rozwoju lokalnego i gospodarki przestrzennej w Unii Europejskiej (*Local development and spatial management in the European Union*).

W roku 2001 na Wydziale Nauk Geograficznych UŁ A. Suliborski uzyskał stopień doktora habilitowanego w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej. Podstawą uzyskania stopnia naukowego był zbiór ośmiu monotematycznych artykułów oraz opublikowany komentarz do tego zbioru w postaci książki pt. „Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno-teoretyczne”. Recenzentami w przewodzie habilitacyjnym byli: prof. dr hab. E. Biderman z UAM w Poznaniu, prof. dr hab. Wiesław Maik z UMK w Toruniu oraz prof. dr hab. Stanisław Liszewski z UŁ. Po uzyskaniu stopnia dr hab. przez trzy lata A. Suliborski (2001- 2004) pracował na etacie adiunkta, a od roku 2004 na etacie profesora nadzwyczajnego, w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Łódzkiego, w której od roku 2002 kierował Zakładem Badań Społecznych i Regionalnych.

W latach 2002–2005 A. Suliborski pracował równolegle na drugim etacie profesora nadzwyczajnego w Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi. W 2007 roku został kierownikiem samodzielnego Zakładu Geografii Regionalnej i Społecznej na UŁ. W okresie tym współpracował również z Wyższą Szkołą Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi.

Tytuł Profesora otrzymał z rąk Prezydenta Rzeczypospolitej w roku 2010. Recenzentami jego dorobku naukowego, pracy dydaktycznej oraz organizacyjnej byli profesorowie: Teresa Czyż z UAM w Poznaniu, Andrzej Lisowski z Uniwersytetu Warszawskiego, Eugeniusz Rydz z Akademii Pomorskiej w Słupsku oraz Andrzej Matczak z UŁ. Po uzyskaniu tytułu otrzymał etat profesora zwyczajnego na UŁ oraz kierownictwo Katedry Geografii Regionalnej i Społecznej na Wydziale Nauk Geograficznych.

Rozwój naukowy

Pierwsze badania A. Suliborskiego o charakterze naukowym były związane z tematem jego pracy magisterskiej. Zaangażowanie w jej realizację wiązało się z chęcią uzyskania pełnej wiedzy o przedmiocie oraz miało podłoże emocjonalne, ponieważ w osiedlu tym urodził się i mieszka do tej pory. Położone nad niewielką rzeczką osiedle Julianów, którego początki zabudowy mieszkaniowej przypadają na lata dwudzieste ubiegłego wieku, stanowiło doskonałe pole badań geograficznych. Bezpośrednim opiekunem i nauczycielem podstaw pracy badawczej był wówczas dr Stanisław Pączka, nieżyjący już dzisiaj dr hab., prof. UŁ i wieloletni dyrektor Instytutu Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni. Wzorce metodologicznie czerpał z badań morfoge-

netycznych prowadzonych w Zakładzie Geografii Ekonomicznej przez ówczesnego dr. Marka Kotera.

Temat pracy magisterskiej i specjalizacja Zakładu Geografii Ekonomicznej, w którym pracował, ukierunkowały jego zainteresowania naukowe na geografii miast jako główną dziedzinę badań. Drugim nurtem badań była geografia regionalna (społeczno-ekonomiczna), a później także edukacja regionalna, z którymi wiązały go tradycje ich uprawiania w instytucie przez prof. Ludwika Straszewicza, prof. Jana Dylaka oraz w zakresie edukacji prof. Annę Dylikową i doc. Zdzisława Batorowicza. Trzeci kierunek dociekań naukowych A. Suliborskiego skierowany był na teorię i metodologię geografii. Zainteresowania tą tematyką wyraziły się w postaci wielu artykułów i trzech książek oraz w inicjatywie i organizacji wraz z koleżanką z Katedry prof. Krystyną Rembowską i prof. Wiesławem Maikiem z Uniwersytetu w Toruniu i WSG w Bydgoszczy cyklicznych seminariów teoretyczno-metodologicznych. Efektem tych spotkań była seria monografii naukowych (10 tomów) redagowana przez organizatorów pod wspólnym tytułem „Podstawowe idee i koncepcje w geografii”.

Głównym kierunkiem badań naukowych A. Suliborskiego jest geografia miast (osadnictwa miejskiego). Podstawą dla studiowania tej problematyki stanowiły wieloletnie doświadczenia zdobyte w trakcie prac terenowych. Od początku pracy naukowo-dydaktycznej A. Suliborski miał bardzo dobre możliwości prowadzenia takich badań uczestnicząc, a po doktoracie kierując ćwiczeniami terenowymi dla studentów geografii oraz biorąc udział w pracach naukowo-badawczych na rzecz gospodarki. W badaniach z zakresu geografii miast interesowały go dwa główne zagadnienia:

- przestrzenne struktury społeczno-gospodarcze miasta, ich organizacja i funkcjonowanie oraz oddziaływania lokalne i regionalne miast,
- systemy miejskie (osadnicze) ich zróżnicowanie i ewolucja funkcjonalna.

Zainteresowania A. Suliborskiego problematyką wnętrza miasta, jego genezą oraz zróżnicowaniem morfologicznym, funkcjonalnym i społecznym zapoczątkowane zostało tematyką pracy magisterskiej, a później ugruntowane w trakcie prowadzonych przez zespół pracowników Zakładu Geografii Ekonomicznej UŁ studiów inwentaryzacji urbanistycznej miast województwa opolskiego i kieleckiego. W studiach tych A. Suliborski zajmował się szeroko rozumianym mieszkalnictwem. Problematyka ta w polskiej geografii – wówczas (lata 70. XX w.) pionierska – rozwijana była w Zakładzie Geografii Ekonomicznej głównie przez Jerzego Dzieciuchowicza. Osiągnięcia A. Suliborskiego w tym zakresie dotyczą opracowania oryginalnej koncepcji pojęcia „środowisko mieszkaniowe” (wewnętrzne i zewnętrzne) oraz założeń metodycznych jego badania (artykuł pt. Środowisko mieszkaniowe miasta

jako przedmiot badań geografii osadnictwa, 1972). Była to pierwsza w geografii polskiej próba sformułowania koncepcji kompleksowego ujęcia środowiska mieszkaniowego miasta.

A. Suliborski prowadził również studia nad organizacją przestrzeni miejskiej i jej funkcjonowaniem. Były to studia nad strukturą przestrzenną osiedla mieszkaniowego, wiejskiego układu osadniczo-historycznego w górach Sierra Nevada w Hiszpanii, organizacją przestrzenną stosunków wielkościowych i własnościowych działek, a także funkcjonowaniem systemów usługowych i produkcyjnych. Ważnym osiągnięciem metodycznym w tym zakresie było opracowane pod kierunkiem A. Suliborskiego studium struktury przestrzennej miasta Sieradza. Stanowi ono próbę przedstawienia monograficznej syntezy geograficzno-ekonomicznej miasta zarówno zróżnicowanie przestrzeni miejskiej, jej genezę i organizację funkcjonalną, jak i oddziaływanie miasta i jego powiązania w układzie lokalnym, regionalnym i krajowym. Innym miastem regionu łódzkiego, któremu A. Suliborski poświęcił badania był Uniejów – wówczas jeden z najmniejszych ośrodków lokalnych w regionie łódzkim. Były to studia, które zostały opublikowane w bardzo obszernej monografii historycznej tego miasta.

Łódź, jej przestrzeń i region miejski, gospodarka, mieszkańcy, od początku kariery naukowej stanowiły zawsze przedmiot jego studiów naukowych. Były to badania o charakterze społecznym takie jak znaczenie społeczne metropolii łódzkiej, rola i znaczenie łódzkich przedsiębiorców w procesie zmiany gospodarczej, czy funkcjonowanie i rola rad osiedlowych w przestrzeni miejskiej, czy też szersze studia poświęcone czynnikom, mechanizmom i skutkom powstających w mieście dysproporcji społecznych i gospodarczych. W wymiarze regionalnym były to badania odnoszące się do metropolii łódzkiej, jej problemów integracji społeczno-gospodarczej i funkcjonalnej. Znaczącym osiągnięciem naukowym A. Suliborskiego są opracowane we współautorstwie z prof. Aleksandrą Jewtuchowicz rozdziały dotyczące gospodarki oraz życia społecznego i kulturalnego w obszernej monografii miasta Łodzi wydanej również w wersji anglojęzycznej. Niewątpliwie znaczącym wyzwaniem intelektualnym było uczestniczenie w opracowaniu koncepcji atlasu Łodzi, redakcja czterech plansz oraz współautorstwo zamieszczonych na nich map.

Relacje między miastem a otaczającą go najbliższą i dalszą przestrzenią społeczno-gospodarczą A. Suliborski badał przez identyfikację przestrzenną różnych funkcji egzogenicznych oraz związku społeczne (demograficzne) miasta z jego otoczeniem. Badania takie prowadził na przykładzie takich miast jak Nysa, Sieradz, Humenne w Słowacji, czy Łódź. Stanowiły one empiryczną podstawę do prowadzenia rozważań teoretycznych nad pojęciami aglomeracji wielkomiejskiej i strefy podmiejskiej.

Wszystkie artykuły z tej problematyki w swojej istocie odnoszą się przede wszystkim do empiryczno-teoretycznego rozpoznania funkcji regionalnych (lokalnych) miast i mieszczą się w szeroko pojętej problematyce funkcjonalnej, która wyrasta z tradycji i dokonań łódzkiej szkoły geografii społeczno-ekonomicznej. A. Suliborski kontynuując i rozwijając badania funkcjonalne nad systemami miejskimi niewątpliwie stał się bardzo ważnym przedstawicielem tego nurtu w Polsce, wybitnym znawcą problematyki przemian funkcji i struktury funkcjonalnej osadnictwa.

Swoje badania w tym zakresie rozpoczął pracą doktorską na temat zmian funkcji miast w regionie łódzkim wykorzystując do tego celu metodologię analizy regionalnej, i kontynuowane przez cały okres kariery zawodowej. Wyniki tych badań opublikował w ponad 30. artykułach naukowych, mapach i dwóch książkach (praca habilitacyjna i tzw. monografia profesorska).

Wszystkie opublikowane prace zarówno te, które zawierają empiryczną weryfikację określonych tez, jak i te próbujące rozwinąć istniejące koncepcje lub sformułować nowe, przyczyniły się poważnie do rozwoju nurtu strukturalno-funkcjonalnego w polskiej geografii osadnictwa. Problemy podnoszone w tych pracach to:

- a) tożsamość filozoficzna nurtu strukturalno-funkcjonalnego i sposób w jaki opisuje on w geografii miast człowieka oraz otaczającą go rzeczywistość,
- b) znaczenie funkcji miejskich w procesach integrujących lub dezintegrujących sieć osadniczą na poziomie regionalnym,
- c) ewolucja struktury funkcjonalnej i funkcji miast oraz czynników sprawczych wywołujących tę zmianę oraz jej skutki w przestrzeni miejskiej,
- d) rozumienia w geografii miast terminu funkcja i poszerzenie jego zakresu treści oraz związanie funkcji z konkretnym miejscem.

Całość rozwijanej w pracach A. Suliborskiego myśli odnosi się do sformułowania nowych diachronicznych ujęć funkcjonalnych i ich konotacji społecznych. Istotą jest odejście od ahistoryczności przez włączenie w proces poznawczy wektora czasu oraz rozszerzenie zakresu rozumienia pojęcia funkcja miasta o jej społeczną treść i interpretację. Wprowadzając do badań funkcjonalnych czynnik czasu A. Suliborski przedstawił metodologię badania procesu zmian funkcjonalnych. Wprowadzona koncepcja genetyczno-funkcjonalna opisuje dzieje funkcjonalne miasta jako pochodną tzw. czynników funkcjonalnych.

Z kolei interpretując miasto w kategoriach miejsca i terytorium człowieka, który jest twórcą, użytkownikiem i sprawcą wszystkich zmian, A. Suliborski sformułował koncepcję funkcji miejsca definiując ją jako korelat treści materialno-informacyjnych oraz przypisywanych miejscu społecznych znaczeń i wartości. Opracowany program stanowi

płaszczyznę integracji badań funkcjonalnych i morfologicznych oraz jest łącznikiem pomiędzy podejściem klasycznym w geografii miast (bliskim radykalnemu empiryzmowi) a humanistycznym. Rekonstrukcja badań funkcjonalnych, którą A. Suliborski przeprowadził w geografii społeczno-ekonomicznej, została przedstawiona w jego książce pt. „Funkcjonalizm w polskiej geografii miast. Studia nad genezą i pojęciem funkcji” (2010). Stanowi ona podsumowanie jego wieloletnich badań empirycznych i przemyśleń teoretycznych nad funkcjonalizmem w polskiej geografii miast oraz przedstawia pewne nowe sposoby jego interpretacji. Jej autor wyraża przekonanie, że funkcjonalizm w geografii nie wyczerpał jeszcze swoich możliwości opisu i wyjaśniania zjawisk miejskich pod warunkiem nowej conceptualizacji pojęcia funkcji w geografii jako kategorii polimorficznej. Istotnym osiągnięciem poznawczym pracy jest rekonstrukcja znaczeń i zakresu treści kluczowego dla nurtu funkcjonalnego pojęcia funkcji prowadząca do jego klasyfikacji i osadzenia w kontekście różnych podejść teoretyczno-metodologicznych.

Ważnym aspektem działalności naukowej A. Suliborskiego w zakresie problematyki miejskiej są różne niepublikowane opracowania eksperckie na potrzeby miast. Były to studia z zakresu problematyki mieszkaniowej, oceny funkcjonowania gospodarek miast, strategie rozwoju miast i inne.

W zakresie geografii regionalnej dorobek naukowy A. Suliborskiego liczy blisko 40 publikacji oraz kilkadziesiąt opracowań niepublikowanych wykonanych na rzecz gospodarki regionalnej. Badania te dotyczą studiów regionalnych o charakterze naukowo-uitylitarnym (prowadzone w różnych regionach – głównie jednak w regionie łódzkim) oraz edukacji i dydaktyki regionalnej w ramach, której opublikował podręczniki (6 książek) i kilka artykułów.

Studia regionalne A. Suliborskiego, zwłaszcza te odnoszące się do regionu łódzkiego, wynikają z profilu naukowego Katedry i prowadzonej dla studentów specjalizacji, na której miał wykłady. Niewątpliwie na zainteresowanie studiami regionalnymi miał wpływ odbyty staż specjalistyczny w Biurze Planowania Regionalnego Makroregionu Środkowo-Zachodniego w Poznaniu. Po powrocie z Poznania wraz z doc. dr. Zdzisławem Batorowiczem rozpoczął badania nad powołanymi w roku 1975 w Polsce makroregionami. Posumowaniem tych studiów była książka z roku 1983 pt. „Geografia ekonomiczna Polski. Makroregiony gospodarczo-planistyczne” (która miała trzy zmienione wydania). Głównym założeniem pracy była identyfikacja struktury regionalnej Polski przez ustalenie geograficznej indywidualności regionów. Badania regionalne odnosiły się z małymi wyjątkami związanymi z pracami na rzecz gospodarki (Śląsk Opolski) do obszaru regionu łódzkiego. Prace te dotyczyły regionu BOP (Bełchatowski Okręg

Przemysłowy), oraz struktur przestrzenno-funkcjonalnych województw sieradzkiego i piotrkowskiego.

Odrodzenie się podmiotowości regionalnej oraz tocząca się dyskusja nad potrzebą zmiany podziału administracyjnego państwa stanowiły główne motywy podjęcia przez A. Suliborskiego studiów dotyczących podziałów administracyjnych na obszarze środkowej Polski. Miały one w dużej mierze charakter regionalnych studiów z geografii społeczno-politycznej. Początkowo dotyczyły one zagadnień ogólnych takich, jak region i regionalizm jako kategorii geografii politycznej, uwarunkowania polityczne i społeczne koncepcji podziałów administracyjnych Polski, ideologiczne dylematy współpracy transgranicznej w jednoczącej się Europie. Później miały już charakter studiów empirycznych poświęconych preferencji administracyjnej i akceptacji reformy terytorialnej przez mieszkańców. Synteza tych badań znalazła się we współautorskiej książce poświęconej delimitacji potencjalnego obszaru województwa łódzkiego nagrodzonej przez Prezydenta Miasta Łodzi.

Po reformie ustroju terytorialnego i powołaniu 16. województw A. Suliborski zajął się badaniem problemu funkcjonowania drugiego ogniwa (powiatów) administracji krajowej na obszarze aglomeracji łódzkiej. Wyniki tych badań opublikowane zostały we współautorskiej książce, która dostarczyła naukowych przesłanek do podejmowania decyzji o zmianach podziału administracyjnego na tym obszarze.

Badania nad elementami struktury regionalnej A. Suliborski przedstawił najpierw w postaci dwóch rozdziałów w monografii województwa łódzkiego, a następnie współredagując dwie książki poświęcone kształtowaniu się łódzkiego regionu społeczno-gospodarczego oraz procesom jego przestrzennej transformacji (razem z prof. Aleksandrą Jewtuchowicz). Opracowania te są ze sobą komplementarne, pierwsze – w części retrospektywnej identyfikuje strukturę regionalną oraz główne procesy modelujące jej zmianę, drugie – wskazuje na relację pomiędzy transformacją regionu a procesami globalnymi i ukazuje na przykładzie badanych przypadków zróżnicowanie przestrzenne procesów zmiany regionu łódzkiego w płaszczyznach gospodarczej, społecznej i osadniczej. Książki te są ukoronowaniem długoletnich badań A. Suliborskiego nad przestrzenią regionalną województwa łódzkiego.

Bardzo ważną dziedziną studiów regionalnych były także opracowania, ekspertyzy, strategie, diagnozy (ponad 20) wykonane przez A. Suliborskiego na potrzeby samorządowych władz regionalnych różnego szczebla administracyjnego, a także opracowania naukowe wykonywane w ramach realizacji tematów tzw. centralnych lub KBN-u.

Za największe osiągnięcie naukowe A. Suliborskiego w zakresie studiów regionalnych należy uznać dopracowanie metodologii analizy

regionalnej polegającej na odejściu od ujęcia monograficznego na rzecz badania najważniejszych problemów charakterystycznych dla regionu i ich wyjaśnianiu na podstawie celowo wybranych studiów przypadków.

Zainteresowanie edukacją i dydaktyką regionalną A. Suliborski zawdzięcza doc. dr. Zdzisławowi Batorowiczowi, wybitnemu dydaktykowi i specjalście w zakresie geografii osadnictwa. Efektem tej współpracy było opracowanie nowoczesnego podręcznika do nauczania geografii Polski w liceum, którego pierwsze wydanie noszące tytuł „Polska w Europie” – podręcznik geografii dla szkoły średniej ukazało się w roku 1988 (z doc. dr. Zdzisławem Batorowiczem oraz ówczesnym geografem fizycznym dr. Jackiem Nalewajko). Podręcznik prezentował główne geograficzne cechy polskiej przestrzeni na tle innych krajów europejskich, a w swoich założeniach metodycznych ograniczał wiedzę faktograficzną na rzecz wyjaśniania i uczenia o zjawiskach, procesach i związkach pomiędzy człowiekiem a środowiskiem geograficznym. Książka doczekała się jedenastu wydań (ostatnie w roku 2000), co jak się wydaje, dobrze świadczy o jej walorach dydaktycznych. Uzupełnieniem podręcznika była napisana w tym samym składzie autorskim i wydana w roku 1993 oraz wznowiona w roku 1995 książka, która stanowi pracę metodyczną wspomagającą nauczycieli, ale także rozszerzającą niektóre zagadnienia poruszane w podręczniku. Efektem zainteresowań edukacją regionalną A. Suliborskiego było opublikowane opracowanie zespołowe oryginalnego programu kształcenia regionalnego w zakresie dziedzictwa kulturowego Łodzi i Regionu Polski Środkowej dla różnych poziomów nauczania. Rozwinięciem idei zawartych w tym programie było wydanie dwóch książek – pierwszych podręczników do edukacji regionalnej przeznaczonych dla uczniów liceum i gimnazjum.

Zainteresowania podstawami teoretycznymi i metodologicznymi geografii towarzyszą A. Suliborskiemu od początku pracy naukowej, co wyrażał w wielu swoich artykułach bez względu na ich problematykę przedmiotową. Stały się one jednak przedmiotem szczególnych zainteresowań już po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego. Refleksje, uogólnienia i syntezy odnoszą się przede wszystkim do geografii miast i studiów regionalnych, ale także do całej geografii, którą zawsze traktował jako jedną naukę zasadniczo odmienną w swoich założeniach teoretyczno-metodologicznych, od innych.

Najważniejsze doświadczenia zdobył podczas pisania pracy habilitacyjnej oraz książki poświęconej terminologii i pojęciom z geografii politycznej i geopolityki we współpracy z prof. Marinem Baczwarowem. Obie prace wymagały przeprowadzenia szerokich studiów i głębokiego namysłu nad pojęciami odnoszącymi się do szeroko rozumianej problematyki społecznej. Szereg zawartych w książkach terminów

i pojęć niejednokrotnie wymagał po raz pierwszy sprecyzowania i nadania im nowych znaczeń.

W zakresie geografii miast i osadnictwa zajmował się przed wszystkim funkcjonalizmem w geografii miast publikując z tego zakresu szereg artykułów teoretycznych, których uogólnienie zawarł w pracy habilitacyjnej, a później w książce syntetyzującej i rozwijającej nurtu funkcjonalny przez nadanie mu nowych treści i znaczeń.

Przemyślenia teoretyczne w zakresie geografii regionalnej odnosiły się do jej fundamentalnego pojęcia, jakim jest region, jego rola w syntezie geograficznej i edukacji oraz znaczenie geografii regionalnej dla naukowego sensu i jedności geografii.

Praca nad książką, przemyślenia teoretyczne w zakresie geografii miast oraz geografii regionalnej doprowadziły A. Suliborskiego do rozważań nad jednym z kluczowych problemów dla geografii, którym jest jej naukowa tożsamość. Geografia jest trudno porównywalna do innych nauk zarówno na zasadach przedmiotowych jak i metodologicznych, stąd pytanie o jej sens i specyfikę jest w pełni zasadne. Próbując znaleźć odpowiedź A. Suliborski odwołuje się do koncepcji regionalnej, która w jego przekonaniu jest najbliższa temu, czym w istocie jest geografia jako nauka. Uważa, że w syntezie wiedzy regionalnej tkwi tożsamość naukowa geografii.

Zainteresowania teoretyczne geografiami A. Suliborskiego znalazły najpełniejszy wyraz w organizowanym od 2004 r. seminarium razem z prof. Wiesławem Maikiem i z prof. Krystyną Rembowską zatytułowanym: Podstawowe idee i koncepcje w geografii. Efektem tych spotkań i dyskusji jest 9 monografii naukowych, pod wspólną redakcją organizatorów, w których znalazły się artykuły i wypowiedzi dyskusyjne wielu polskich geografów, a w przygotowaniu wydawniczym jest tom 10. zamykający cykl spotkań. Książki te są ważną wypowiedzią polskich geografów w sprawach istotnych dla rozwoju geograficznej myśli teoretycznej, a mianowicie zaawansowania poziomu teoretycznego geografii, indywidualnego oglądu jej przestrzeni poznania, podstaw jedności, roli i znaczenia naszej dyscypliny wobec wyzwań przyszłości, podstawowych kategorii geograficznych takich, jak region, krajobraz, przestrzeń, miejsce, terytorium, czas, czy też postrzeżenie człowieka w geografii.

Ogólnie publikowany dorobek naukowy A. Suliborskiego liczy ponad 130 artykułów, książek i innych publikacji naukowych oraz blisko 30 opracowań eksperckich (diagnozy, oceny, strategii i opinii) liczących często kilkadziesiąt stron maszynopisu wykonane w ramach różnych programów badawczych dla gospodarki narodowej, regionalnej i lokalnej. Ponadto A. Suliborski wykonał kilkadziesiąt recenzji merytorycznych podręczników szkolnych i programów nauczania zleconych przez MEN, recenzji artykułów naukowych, projektów badań i książek naukowych.

W trakcie swojej pracy w Uniwersytecie Łódzkim kilkadziesiąt razy uczestniczył w różnego rodzaju konferencjach krajowych i zagranicznych wygłaszając referaty i przewodnicząc sesjom. Organizował kilka konferencji krajowych i zagranicznych, w tym seminaria poświęcone współczesnym problemom teoretyczno-metodologicznym polskiej geografii. Był wykładowcą na Uniwersytecie Tbiliskim w Gruzji, Uniwersytecie w Preszowie i Uniwersytecie w Bańskiej Bystrzycy na Słowacji. Wiele razy brał udział w krótkoterminowych wyjazdach naukowych do Czech, Francji, Gruzji, Hiszpanii, Rosji, Szwecji, Słowacji i Włoch.

Za działalność naukową A. Suliborski otrzymał cztery razy nagrodę II stopnia i dwa razy I stopnia JM Rektora UŁ, wyróżnienie zespołowe JM Rektora UŁ za podręcznik akademicki, nagrodę zespołową Prezydenta m. Łodzi oraz nagrodę zespołową ministra Gospodarki i Transportu.

Działalność dydaktyczna

A. Suliborski prowadził działalność dydaktyczną w Uniwersytecie Łódzkim nieprzerwanie od roku 1968 do września roku 2016. Prowadził wszystkie formy zajęć dydaktycznych, a po doktoracie większość stanowiły wykłady, konwersatoria i seminaria, w sumie kilkanaście rodzajów ćwiczeń i proseminariów, 15 tytułów wykładów oraz seminaria: specjalizacyjne, licencjackie, magisterskie na geografii, wykłady na studiach doktoranckich przy Wydziale Nauk Geograficznych UŁ, a także wykłady i seminaria na studiach podyplomowych turystyki oraz ochrony i kształtowania środowiska w UŁ. Wykładał na kierunku Turystyka i Rekreacja, prowadzonym przez Wydział Nauk Geograficznych, a wcześniej na kierunku Geografia Turyzmu i Hotelarstwa na wydziałach zamiejscowych UŁ w Tomaszowie Mazowieckim i Sieradzu. Ponadto prowadził przez 2 lata (2003–2004) wykłady zlecone w Wyższej Szkole Ekonomiczno-Humanistycznej w Skierniewicach, a także w latach 2002–2005 zajęcia dydaktyczne (wykłady i seminaria licencjackie) w Społecznej Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi oraz wykłady w Wyższej Szkole Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi.

Efektom działalności dydaktycznej jest wypromowanie przez A. Suliborskiego ponad 90 prac magisterskich, kilkunastu licencjackich oraz 115 podyplomowych. Wypromował czterech doktorów z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej, z których jeden (Marcin Wójcik) uzyskał stopień doktora habilitowanego:

- dr Danuta Walkiewicz – Przemiany struktury funkcjonalnej miast wojewódzkich w latach 1975–1995 (2003),
- dr hab. Marcin Wójcik – Przemiany społeczno-gospodarcze wsi aglomeracji łódzkiej w okresie transformacji ustrojowej (2006),

- dr Anita Kulawiak – Rozwój funkcji społeczno-gospodarczej w przestrzeni miejskiej na przykładzie wybranych obszarów Łodzi (2006),
- dr Michał Jasnosz – Przemiany funkcji Piotrkowa Trybunalskiego i ich wpływ na morfologię miasta (2006).

A. Suliborski był współautorem wielu programów studiów geograficznych ogólnych i specjalizacyjnych, członkiem różnych komisji dydaktycznych w UŁ oraz programu edukacji regionalnej dla wszystkich poziomów nauczania szkolnego. W latach 2005–2008 był przewodniczącym komisji programowej i rekrutacyjnej na Studia Doktoranckie z geografii w UŁ, był konsultantem i recenzentem Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Łodzi oraz ekspertem MEN do wydawania opinii kwalifikującej podręczników do użytku szkolnego. Jest współautorem kilku podręczników akademickich i szkolnych oraz skryptu na temat rekreacji ruchowej i turystyki dla studentów AWF. Wielokrotnie uczestniczył z referatami w różnego rodzaju konferencjach poświęconych dydaktyce geografii organizowanych przez Ośrodki Doskonalenia Nauczycieli i Instytut Kształcenia Nauczycieli w Warszawie. Za swoją działalność dydaktyczno-wychowawczą otrzymywał wielokrotnie nagrody Rektora UŁ, a w 2004 roku Medal Edukacji Narodowej.

Działalność organizacyjna

A. Suliborski od początku pracy w uczelni był zaangażowany w różne działania organizacyjne, które wiązały się z funkcjonowaniem Zakładów (Katedr) i Instytutu a później Wydziału. Był przez wiele lat organizatorem programowych ćwiczeń terenowych dla studentów, współorganizatorem zjazdów PTG (1975, 1999), naukowych konferencji „styczniowych”, pełnił funkcje kierownika Zakładu a później Katedry, był współzałożycielem związku zawodowego „Solidarność” na kierunku geograficznym. Przez kilkanaście lat działał w zakresie sportu akademickiego, co stanowiło jakby naturalne przedłużenie jego wcześniejszej kariery sportowej, za którą otrzymał „Srebrny Pierścień” SKS „Start” w Łodzi. Przez kilka lat był prezesem Uczelnianego AZS (1977–1980), a później wiceprezesem Zarządu Środowiskowego AZS w Łodzi (1980–1982). Za tę działalność został odznaczony Złotą Odznaką AZS-u. Wiele razy jako student, a później pracownik naukowo-dydaktyczny, był reprezentantem Uniwersytetu Łódzkiego w akademickich mistrzostwach Polski w koszykówce i narciarstwie zjazdowym, a także jako reprezentant drużyny pracowników UŁ w piłkę nożną i piłkę siatkową.

Wiele lat opiekował się Kołem Naukowym Geografów UŁ, którego przewodniczącym był w okresie studiów. Uczestniczył i współorganizował dwie wyprawy naukowe do Afryki w 1973 i 1980 r. Wiele razy wchodził w skład komisji rekrutacyjnych na studia, różnych rad pro-

gramowych studiów, uczestniczył w komisjach egzaminów licencjackich, magisterskich, podyplomowych i doktorskich. Przez 11 lat (1986–1997) był członkiem Komitetu Głównego Olimpiady Geograficznej, biorąc udział w jego pracach. Od 1989 do 2001 r. pełnił funkcję kierownika Studiów Zaocznych Geografii na UŁ. Był członkiem Komitetu Naukowego „Człowiek i Środowisko” PAN, gdzie zajmował się sprawami edukacji ekologicznej. W roku 2002 został prodziekanem Wydziału Nauk Geograficznych UŁ i pełnił tę funkcję przez dwie kadencje do roku 2008 będąc w tym czasie również kierownikiem Studiów Doktoranckich na Wydziale Nauk Geograficznych UŁ.

W roku 2002 A. Suliborski utworzył Zakład Geografii Społecznej i Studiów Regionalnych a później Katedrę Geografii Regionalnej i Społecznej, którą kierował do 2016 roku. W roku 2007 A. Suliborski został członkiem z wyboru Komitetu Nauk Geograficznych PAN i wszedł w skład jego Prezydium, członkiem (od roku 2006) Łódzkiego Towarzystwa Naukowego oraz członkiem Rady Naukowej Instytutu Geografii i Zagospodarowania Kraju PAN. Od wielu już lat jest ekspertem Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej. A. Suliborski był wielokrotnie współorganizatorem i organizatorem, a także twórcą merytorycznym problemów badawczych finansowanych ze źródeł państwowych (CPBR, KNG, MNiSzW, NCN) a prowadzonych przez Instytut Geografii UŁ a później Katedrę.

Za swoją działalność A. Suliborski otrzymał w roku 1988 Złotą Odznakę UŁ, a w roku 1991 Złoty Krzyż Zasługi.

II. WYKAZ PUBLIKACJI

1970

Struktura przestrzenna osiedla mieszkaniowego Julianów w Łodzi, [w:] Zeszyty Naukowe UŁ, Seria II, z. 38, Łódź, s. 91–108.

1972

Warunki mieszkaniowe centrum Kielc w ujęciu przestrzennym, [w:] Zeszyty Naukowe UŁ, Seria II, z. 49, Łódź, s. 37–65, (współautorzy: J. Dzieciuchowicz, B. Stolarczyk).

1976

Struktura przestrzenna i gospodarka osady Trevelez (Wyniki badań terenowych w górach Sierra Nevada), [w:] Acta Universitatis Lodzianensis, Seria II, z. 7, s. 147–179, (współautor: S. Liszewski).

Środowisko mieszkaniowe miasta jako przedmiot badań geografii osadnictwa, [w:] Acta Universitatis Lodzianensis, Seria II, z. 7, s. 123–135.

1977

Colonisation et economie en haute montagne: Treveles (Sierra Nevada, Espagne), [w:] Mediterranee no 1, s. 65–72, (współautor: St. Liszewski).

Główne cechy struktury przestrzennej województwa sieradzkiego, [w:] Geografia w Szkole, 5, s. 195–200.

1978

Zmiany funkcji miast województwa łódzkiego w latach 1960–1970 (streszczenie pracy doktorskiej), [w:] Dokumentacja Geograficzna, Instytut Geografii Polskiej Akademii Nauk, z. 6, s. 70–71.

1981

Sieradz – studium struktury przestrzennej miasta, Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica, 1, Łódź, ss. 152, (współautor: L. Straszewicz).

Struktura i lokalizacja usług w Sieradzu, [w:] Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica, 1, Łódź, s. 91–100, (współautor: E. Dziegieć).

Zewnętrzne i wewnętrzne strefy oddziaływania handlu detalicznego w Sieradzu, [w:] Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica, 1, Łódź, s. 111–127, (współautor: E. Dziegieć).

1983

Niektóre problemy badań funkcji miast w świetle podstawowych założeń koncepcji systemowej, [w:] Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica, 2, Łódź, s. 3–16.

Geografia ekonomiczna Polski. Makroregiony gospodarczo-planistyczne, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, ss. 266, (współautor: Z. Batorowicz).

1984

Funkcja turystyczna rejonu Zbiornika Otmuchowskiego, [w:] Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica, 3, Łódź, s. 99–117, (współautor: A. Matczak).

Region turystyczny i podstawy regionalizacji turystycznej kraju, [w:] *Rekreacja ruchowa i turystyka. Skrypt dla studentów AWF*, T. Wolańska (red.), Warszawa, s. 183–193.

1985

Procesy urbanizacyjne w strefie podmiejskiej na przykładzie gminy Dobroń, [w:] Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica, 5, Łódź, s. 357–367, (współautor: W. Michalski).

Delimitacja strefy podmiejskiej Łodzi. Analiza pojęć i założeń metodologicznych, [w:] Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica, 5, Łódź, s. 213–229.

Zmiany w środowisku w rejonie BOP, [w:] *Przeobrażenia ekonomiczno-społeczne w okręgu bełchatowskim i rybnickim*, Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysławianych, z. 78, Warszawa, s. 34–40, (współautor: St. Liszewski).

Zmiana warunków mieszkaniowych na obszarze przyszłego Bełchatowskiego Okręgu Przemysłowego we wstępnej fazie industrializacji, [w:] *Zmiany w środowisku przyszłego Bełchatowskiego Okręgu Przemysłowego. Stan z okresu przedinwestycyjnego i wstępnej fazy pracy elektrowni*, St. Liszewski (red.), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Łódź, s. 297–316.

Region miejski Nysy w świetle powiązań społeczno-gospodarczych, [w:] *Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, Opole 5–8 września, Opole-Warszawa, s. 110–111, (współautor: W. Michalski).

1986

Le role de l'emigration dans le developpement demographique de la ville sur l'exemple de la population d'origine polonaise dans l'agglomeration de Saint-Etienne, [w:] *Abstracts of papers*, UGI, Barcelona VIII–IX., s. 70, (współautor: T. Marszał).

1987

Les recherches sur les fonctions de la ville en geographie urbaine a la lumiere des courants structuralistes dans les sciences humaines, [w:] *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica*, 10, Łódź, s. 107–118.

1988

Geografia ekonomiczna Polski. Makroregiony gospodarczo-planistyczne, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, wyd. II poszerzone, ss. 280, (współautor: Z. Batorowicz).

Polska w Europie – podręcznik geografii dla szkoły średniej, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, ss. 293, (współautorzy: Z. Batorowicz, J. Nalewajko), kolejne wydania: 1991, 1993, 1996, 1997, 1998, 2000.

Podręcznik „Polska w Europie” – refleksja autorska, [w:] *Geografia w Szkole*, 4, s. 211–214, (współautor: J. Nalewajko).

Propozycja planu materiału nauczania geografii „Polska w Europie”, [w:] *Geografia w Szkole*, 2, s. 84–104, (współautor: Z. Batorowicz, J. Nalewajko).

*Dalsza część książki dostępna w wersji
pełnej.*

